

TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLANMA (RATING) SORUNUNA YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI ÇARE OLABİLECEK Mİ?

Uzman Mehmet KARA*

ÖZET

Türkiye'nin özellikle 1980 sonrasında yaşadığı yoğun dış borçlanma süreci ve birbiri ardı sıra meydana gelen global ekonomik krizler, Türkiye'nin "etkin dış borç bulabilme" imkanını ciddi olarak azaltmıştır.

Türkiye'nin etkin dış borç bulabilme sorunu ve borç doğurmayan finansman akımlarının avantajları, yabancı sermaye yatırımlarını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Ancak, yabancı sermayenin gelebilmesi için gerekli ekonomik, mali ve siyasi engeller Türkiye'de hala varlığını sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Borçlanma Sorunu, Rating, Yabancı Sermaye Yatırımları, Türkiye.

IS FOREIGN CAPITAL INVESTMENTS SOLVE TURKEY'S FOREIGN BORROWING (RATING) PROBLEM

ABSTRACT

After 1980, Turkey followed an intensive foreign debt policy. Suffering from global economic crisis in the world and politic-economic unstability, Turkey's foreign borrowing ability is seriously limited.

Both the limitations of foreign borrowing ability and advantages of foreign capital investments, thus, obligate Turkey to encourage foreign capital investments entrances.

But, political unstabilities and economic difficulties of the country still prevents this foreign investment opportunities.

Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Meslek Yüksek Okulu İktisadi ve İdari Programlar Bölümü

Key Words: Foreign Borrowing Problem, Rating, Foreign Capital Investments, Turkey

1. GİRİŞ

Türkiye bugün, yaklaşık yirmi yıldır uygulamakta olduğu ekonomik politikayla ciddi bir iç ve dış borç ödeme sorunu ile karşı karşıya gelmiştir. 1997 yılı sonu itibariyle, iç borçlar 37 milyar dolar, dış borçlar 100 milyar dolara geçmiş durumdadır. 1980 yılında 16.2 milyar dolar olan Türkiye'nin dış borç stoku 1990 yılında 49 milyar dolara, son yedi yılda ise yüzde 100 artış göstererek, 1997 yılında 100 milyar 95 milyon dolara yükselmiştir. Böylece 36 gelişmekte olan ülke içinde borç stoku açısından Türkiye 10. sırada yer almıştır.

Türkiye geçmişte yaptığı bu hızlı artışa ve dünyada en çok borçlanan ülkeler içinde yer almasına rağmen, hala borçlanmayı hızlı bir şekilde sürdürmeye de devam etmektedir. Çünkü, Türkiye'nin dış borçlanma konusunda örneğin gelecek bir 5 yıl için belirlenmiş bir hedefi olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Hedefi olmaması bir yana böyle bir kaygısı da yoktur. Türkiye'nin dış borçlanma konusundaki temel yaklaşımı; ne kadar bulabilirse veya uluslararası finans çevreleri ne kadar verirse o kadar borçlanma şeklindedir. Alınan borçların vadesi gelince de yüksek faizle yeni borç bulunur ve böylece de eski borçlar ödenir, anlayışı ve uygulaması vardır. Böylece de alınan borçların ne ölçüde etkin alındığı ve kullanılabilirdiği bir yana, bir gün yeni borç bulamayacağını ve borçlarını ödeyemez duruma düşebileceğini hiç düşünmemektedir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu yoğun iç ve dış borçlanma süreci, alternatif dış finansman tekniklerini önemli hale getirmiş ve geçici çözümlerden ziyade, kalıcı çözümler benimsenmesi gereğinin zorunluluğunu hatırlatmıştır.

Dış borçlanma gereğini azaltıcı, alternatif finansman politikası araçlarından birisi, yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik politikalar. Türkiye'nin yabancı sermayeden beklenen ölçüde faydalanabilmesi ise, özelleştirme ve Yap-İşlet-Devret modelleri çerçevesinde çekebileceği kaynaklarla doğrudan ilişkilidir.

2. TÜRKİYE'NİN DIŞ BORÇLANMA (RATING) SORUNUN BOYUTLARI

Türkiye'nin yaptığı yoğun ve hesapsız borçlanma, beraberinde çok ciddi sürdürülemez bir borç yükü getirmiştir. Borç yükünün diğer bir ifadesi olan, borç servis ödemeleri, 15 Nisan 1999 tarihli çapraz kurlar kullanılarak yapılan hesaplamalara göre 1999'da 17 milyar \$, 2000'de 17.8 milyar \$, 2001'de 12.6 milyar \$, 2002'de 10.1 milyar \$, 2003'de 8.3 milyar \$, 2004'de ise 5.2 milyar \$ olmuştur.

Böylece, önemli büyüklüklere ulaşan borç yükü, ayrıca yaşanan global ekonomik krizler ve Türkiye'deki siyasi istikrarsızlıkların da etkisiyle, Türkiye'nin dış borç bulabilme ratingi azalmıştır. Türkiye, belirttiğimiz bu nedenlerden dolayı, ne yazık ki 1994 yılından bu yana uluslararası üç rating şirketi tarafından tek B kategorisinde tutulmaktadır. Türkiye'ye verilen B notu o kadar olumsuz bir nottur ki; bu not ile borçlanıldığı zaman, gereksiz yere yüksek faiz ödemekte, vadeler istenildiği gibi uzun olmamaktadır.

Ratingdeki bu düşüş hemen spreadlerde² etkisini göstermiştir. 1987 yılında libor faizi³ üzerine ortalama 1 puan ödeyen Türkiye, 1993 yılında 1.5

¹ Standart and Poors tek B notu, Moodys tek B artı, IBCA tek B artı, vermektedir.

² Kredi pazarlığına aracılık eden kuruluşlar, borç alan ülke/firma riskinin dikkate alarak bir "risk primi" diğer bir deyişle "spread" eklemektedirler.

puan, 1994 kriziyle 4-5 puan spread öderken, son iki global krizlerle birlikte ödediği ek faiz 8.5 puana kadar çıkmıştır. Dolayısıyla trend sürekli yükselmiştir. Türkiye böylece, Rusya krizi sonrasında borçlanma maliyetinin yüksekliği bakımından dünyanın üçüncü ülkesi olmuştur.

Özetle, 1990'lara kadar dış kredibilitesi çok kötü sayılmayacak düzeyde olan Türkiye'nin, ulusal ve global ekonomik ve siyasi krizlerle birlikte tehlike sinyalleri vermeye başlamıştır. 5 Nisan 1994 ulusal ekonomik krizin ardından, Asya ve Rusya Krizleri, dış finans kaynaklarını ürkütmüş ve gelişmekte olan piyasalara güvensizlik artmıştır.

Türkiye'nin borç temin etme ve dinamik borçlanma noktasında sorunları, sadece faiz oranlarının yüksekliği ve vadenin kısalığı ile sınırlı kalmamaktadır. Bundan başka, Türkiye'nin finansman ihtiyacının boyutları ve dış finansmanın aciliyeti gibi nedenlerden dolayı, etkin borçlanabilmesinde önemli sorunları olduğu bilinmektedir.

Yalnız yatırımlar için değil, ekonominin ihtiyacı bakımından da ithalatın vazgeçilmezliği ve bu günlük ihtiyaçlar karşısında ödemeler dengesi sorunların çözülememiş olması, Türkiye'nin manevra kabiliyetini ciddi şekilde azaltmaktadır.

Tüm olumsuz ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklara rağmen, Türkiye'nin sahip olduğu kısmi dış kredibiliteden kaynaklanan ve artık alamadığı orta ve uzun vadeli borçlanması, jeostratejik altyapısının bir ürünü olduğu bilinmektedir.

Londra'da alınıp satılan paranın fiyatına "LİBOR" denilmektedir. LİBOR, paranın çıplak faizdir. Bunu, "Londra'da Bankalar Arasında Oluşan Faiz Oranı" olarak türkçeleştirebiliriz.

3. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Türkiye'nin içinde bulunduğu yüksek maliyetli borçlanma baskısından kurtulmanın yolu, dış kaynak kullanımını acilen etkinleştirmektir ve bunun için de Türkiye'nin gerekli finansman tekniklerini daha etkili bir şekilde kullanması ve alternatif finansman tekniklerini başarılı bir şekilde uygulamasından geçtiği düşüncesi günümüzde yoğun olarak kabul görmektedir.

1980'lerde global bir dış borç krizinin meydana gelmesiyle başlayan ve son olarak Asya (1997) ve Rusya (1998) kaynaklı iki global kriz, GOÜ'lerin ve uluslararası finans kuruluşlarının dikkatlerini, alternatif dış finansman teknikleri üzerine yoğunlaştırmıştır.

Dış borçlanma gereğini azaltıcı, alternatif finansman politikası araçlarından birisi, yabancı sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik politikalardır. Her ne kadar dış borçlanmanın servis ödemelerine karşı, yabancı sermaye yatırımlarının da amortisman ve kâr transferi sözkonusu ise de, yabancı sermaye yatırımlarında bir kâr olayının gerçekleşmesinden sonra döviz transferi yapılabilmektedir. Yani, kuramsal çerçevede ortaya konan "etkinlik kriteri"ne uygun bir sermaye ithalidir. Bu tür yatırımlarda belli bir program dahilinde "yurtiçi katma değer artırılması" şartının anlaşmalara bağlanması, aramalı girdi ithalatı yoluyla gizli kâr transferinin önlenmesi yanında dışa bağımlılığı da azaltılmış olacaktır .

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının⁵, yurt içi tasarruf açığını kapatmasından başka "dış borçlanma" alternatifine kıyasla ülkeye yeni

⁴ Rıfat Yıldız, (1987), Dış Borçlanma ve Türkiye'nin Dış Borçlarının Tahlili, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, s. 105.

⁵ Dolaysız (=direkt) yabancı sermaye yatırımları ile fiziki (=kalıcı) sermaye kastedilmektedir. Yabancı sermayenin diğer türleri portföy yatırımları ile kısa ve/veya uzun vadeli borç şeklinde gelen sermayedir.

teknolojilerin girişine ve modern yöneticiliğin gelişmesine de katkıda bulunabileceği diğer bir önemli ve olumlu ilave faydaları vardır. Diğer bir deyişle, yabancı sermaye bir pakettir. Bu paket; teşebbüs, proje, teknoloji, sabit sermaye yatırımı, yönetim becerisi ve pazarlama bilgisinden oluşmaktadır'.

Bu nedenle yukarıda belirttiğimiz şartların yerine getirilmesi kaydıyla, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının dış borçlanmaya kıyasla daha ekonomik olacağı söylenebilir. Bu çerçevede, Türkiye'nin dış finansman ihtiyacının öneminin arttığı bir süreçte, borçluluk doğuran ve doğurmayan dış finansman akımları arasında bir öncelik tercihini ortaya koymak ve ikinciler lehine tercihini yapmak durumundadır. 1980'li yıllara kadar sadece dış borçlanma yönünde bir tercih belirleyen Türkiye, 1980'li yılların ancak sonlarına doğru borçluluk doğurmayan dış finansmanlarla tanışabilmiş ve alternatif finansman tekniklerindeki bu gelişmeler, günümüzde yüksek boyutlara ulaşan borç stokunun ve bozulan bir çok borçluluk göstergesinin daha yüksek seviyelere ulaşmasını engelleyici işlev de görmüştür.

Gelişmekte Olan Ülkeler için alternatif bir finansman tekniği olarak DYSY'nın ülkeye girişi ekonomik, mali ve politik çok çeşitli değişkenlerle ilişkilidir. Ekonomik olarak; geniş pazarlar, diğer potansiyel pazarlara erişim imkanları, düşük işgücü maliyetleri, kâr vb. transferlerin kolaylığı gibi mevzuat uygunluğu yanında finansal piyasaların gelişmişliği ilk sırayı alan faktörlerdir. Mali olarak; vergi ve benzeri kolaylıklar önem taşımaktadır. Politik olarak ise;

⁶ Ankara Sanayi Odası, (1996), "Yabancı Sermaye Girişleri Neden Azalıyor", ASOMEDYA, Temmuz, s.4.

yatırım yapılacak olan ülkenin ekonomik, politik istikrara sahip, ülke hakkında geleceğe dönük beklentilerin olumlu bir trendde olması gereklidir⁷.

Diğer yandan, yatırımcı çok uluslu işletmelerin özel amaçları dolayısıyla kendi aralarındaki rekabet, daha önce ihracat ile elde ettikleri pazarları kaybetme endişesi ve ülkenin sosyo-kültürel yapıları gibi faktörlerin bu konuda etkili olacağı kabul edilmektedir .

Ekonominin genel liberalizasyonuna paralel olarak DYSY'ları için Türkiye, liberal bir mevzuat ve düzenlemelere sahip bir ülke olduğu kısmen doğrudur⁹. Fakat ekonomik ve politik ortam için aynı şey söylenemez. Yüksek enflasyon¹⁰ ve faizler, artan kamu açıkları, izlenen hatalı kur politikaları, hala varlığını sürdüren aşırı bürokrasi, fikri mülkiyet haklarının teminat altına alınmamış olması, devletin ekonomik hayatın içinde büyük bir ağırlıkla yer alması ve özelleştirmenin bir türlü hızlandırılmaması gibi bir çok faktörün etkili olduğu belirsizlik ve eksiklikler, yabancı yatırımcıların olduğu kadar yerli yatırımcıların da yatırım kararlarını olumsuz etkilemeye devam etmektedir".

Diğer taraftan çok ciddi siyasi istikrarsızlıklar Türkiye'de hala varlığını sürdürmektedir. Yabancı Sermaye Derneği (YASED) yetkilileri¹², Türkiye'nin içerisinde bulunduğu bölgenin sürekli istikrarsızlık ürettiğini ve bu coğrafi

⁷ Harun Bal, (1998), Gelişme Sürecinde Dış Finansman Kullanımı ve Türkiye, T.C. Başbakanlık Araştırma ve İnceleme Dizisi 16, Ekonomik Araştırma Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 122.

⁸ Turgay Berksoy, (1989), Türkiye'de Yabancı Sermaye, TÜSES Vakfı Yayını, İstanbul, s.53.

⁹ Liberal mevzuat konusunda son olarak önemli bir adım, Ağustos 1999'da tahkimin kabulü ile atılmıştır.

¹⁰ Öyle ki bugün Türkiye 18 yıldır ortalama yüzde 60 enflasyonla yaşayan dünyadaki tek ülkedir. Böylesi atipik bir görünüm arz eden bir ülkenin yabancı yatırımcıda çekince uyandırması doğaldır.

"Bal, a.g.e., s.122.

bölgenin yabancı sermayeyi ürküttüğünü belirterek, bu durumu, "Ortadoğu'da her 10 yılda bir karışıklık oluyor, içerisinde bulunduğumuz bu bölgede hangi ülkeye yabancı sermaye gitmiş, Türkiye'ye gelmemiş" şeklinde Türkiye'nin siyasi belirsizliğini ifade etmektedirler.

Türkiye'nin kendi iç sorunlarının da en az bölgesel sorunlar kadar önemli olduğuna değinen Uzmanlar, bölgesel istikrarsızlığın Türkiye'ye yabancı sermaye gelmemesinin tek nedeni olamayacağını vurgulamaktadır. YASED yetkilileri, Türkiye'de son yıllarda uygulanan ekonomi politikalarının kimsenin anlayamadığını belirterek "1993'ten bu yana kimin ne kadar iktidarda kalabileceğini, hangi politikaların işleyeceğini Türkiye'nin kendisi bile tahmin edemediği bir ortamda, yabancı yatırımcıların çekingen davranmaları normal bir sonuçtur"¹ şeklinde ifade etmektedir.

Yatırım için anahtar sözcük yukarıda belirtildiği gibi kuşkusuz "istikrar"dır. Dolayısıyla, istikrarsız bir ortamda değil yabancı sermaye, ulusal sermayenin de yatırımdan kaçındığı bilinen bir gerçektir. Türkiye, -1980'li yılların ilk yarısı hariç tutulduğunda- 1970'li yılların başından bu yana bir türlü arzulan istikrarı sağlayamamıştır¹⁴.

Diğer yandan, Türkiye ekonomisi, özellikle 1990'lı yılların başından itibaren hızla üretimden uzaklaşmaya başlamıştır ve bu süreç devam etmektedir. Aksak bir nitelik kazanan büyüme, hemen tümüyle tüketime dayandırılmıştır. Türkiye, üretime değil, yabancı kaynakla ve şişirilen tüketici kredileriyle, tüketime dayalı bir büyüme girdabına girmiştir¹⁵.

" Bu yaklaşım, YASED eski başkanlarından Yavuz Canevi ve genel sekreteri Abdurrahman Arıman'a aittir.

¹³ ASOMEDYA, a.g.e., s.8.

¹⁴ a.g.e., s.8.

¹⁵ a.g.e., s.8.

Ekonominin üretimden uzaklaşmasına bağlı olarak öne çıkan rant ekonomisi, bu süreci sarmal hale getirmiştir. Yüksek borç-yüksek faiz-yüksek enflasyon sarmalı aynı zamanda sıcak para girişini de körüklemektedir.

Yabancı sermaye, Türkiye'deki "rantçı" iklimden etkilenecek doğrudan yeni yatırım yerine portföy yatırımlarını tercih etmektedir. Kamu borçlanmasının doruklara tırmandığı 1980'lerin ikinci yarısı ve 1990'larda yabancı yatırımcılar da portföy yatırımlarını daha çok tercih etmişlerdir.

Faizin çekiciliği ve borsada spekülasyon kazançlar söz konusu oldukça portföy yatırımlar, direkt yabancı sermaye yatırımlara tercih edilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları artırmanın yolu da rantçı kazancı, üretime özendirici iklime çevirmekten geçmektedir. Çünkü yatırımın en önemli alternatifi, yüksek faizlerdir.

Dünya genelinde 1995 yılında 315 milyar doları bulan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından, Türkiye ancak doğrudan yatırım olarak 270 milyon dolarlık bir pay alabilmiş ve böylece Türkiye 1954-1995 yılları arasında aldığı toplam doğrudan yabancı sermaye 9 milyar dolardır. Yine 1980-1998 yılları arasında ise 18 yıllık dönemdeki fiili girişler toplamı 11 milyar 234 milyon dolar olmuştur. Oysa sadece 1995 yılında Türkiye'ye gelen portföy yatırımlarının tutarı ise 1 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla portföy yatırımlarının bu boyutu açıkça bu tür yabancı sermayenin de Türkiye'de üretimden çok, üretim dışı sektörleri tercih ettiğini göstermektedir.

Çünkü, dolar bazında Türkiye'de zaman zaman yüzde 40'lan aşan bir faiz geliri elde eden sermayenin, istikrara sahip olmayan bir bölgede yatırıma yönelmesini beklemek rasyonel bir davranış olmasa gerekir.

Türkiye'ye 1990'lı yıllarla birlikte yılda ortalama 1 milyar dolarlık yabancı yatırım gelse de (bunun da yüzde 90-95'i mevcut yabancı sermayeli

firmaların yaptığı yatırımlardan oluşmaktadır) gelişmekte olan ülkeler arasında Çin'den sonra en büyük potansiyele sahip ikinci ülke olarak gösterilmektedir. Ama aynı Türkiye, belirttiğimiz önemli siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklardan dolayı yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay Afrika ülkeleri boyutunda kalmaktadır. Çünkü, örneğin 1995 yılında Çin, Amerika'dan sonra 38 milyar dolar pay ile en çok sermaye çekip, yabancı sermayenin GSMH'ya oranı yüzde 18 iken, Türkiye'de bu oran yüzde 1'i bile bulmamaktadır. Yine Türkiye'de yatırımlarda yabancı sermayenin payı yüzde 2 dolayında iken, Çin'de yabancı sermayeli şirketler ihracatın üçte birini bu şirketlerden yapmaktadır. Türkiye bu 1 milyar dolarlık yabancı sermaye payı ile dünya sıralamasında 42. sıraya düşmüştür. Başarısız özelleştirme ihaleleri, sürekli değiştirilen yabancı sermaye mevzuatı, tahmin edilemeyen bir enflasyon, sürekli seçim ve darbe söylentileri, Türkiye'yi kan kaybettirmeye devam ettirmektedir.

Son olarak, yabancı doğrudan yatırım girişlerinin ödemeler dengesine katkısı açısından soruna yaklaşıldığında, 1980-1995 arasındaki girişlerin 8 milyar dolar olduğu söylenebilir. Ama aynı zamanda sermaye ve kâr transferleri biçiminde "çıkış"ların da olduğu dikkate alındığında, bu çıkışların 1980-1995 döneminde kabaca, 1.5 milyar dolar olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, net doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 6.5 milyar dolarda kaldığı görülecektir¹⁶.

DYSY yıllık ortalama 1 milyar dolar ile, Türkiye için oldukça küçük bir rakamdır. Çünkü, DYSY'nın GSMH içindeki payı 0.65 gibi oldukça düşük bir orandır. GSMH'ya oranı yüzde 1 bile değildir¹⁷. Türkiye, ekonomik kalkınmasında yabancı sermayeden gerçek anlamda yararlanabilmesi 0.65

ASOMEDYA, a.g.e., s.8.
Canevi, a.g.e., s.23.

oranının yüzde 4'lere kadar çıkarmasına bağlıdır. GSMH 200 milyar dolar olduğunu varsayarsak, bu rakam yılda 8 milyara karşılık gelmektedir. Demek ki Türkiye, minimum yılda 8 milyar dolar yabancı sermaye alması gerekecektir .

Hiç kuşkusuz, Türkiye'nin yabancı sermayeden belirtilen payı alabilmesi, özelleştirme ve yap-işlet-devret modeli ve benzeri araçları etkin bir şekilde kullanması ile sıkı sıkıya ilişkilidir.

4. ÖZELLEŞTİRME VE YAP-İŞLET-DEVRET MODELİ

Türkiye'nin sürdürülemez iç ve dış borç olayını mümkün olduğu kadar hafifletecek yöntemlerin en önemlilerinden birisi de özelleştirme görülmektedir. Çünkü, Türkiye'nin geldiği bu noktada¹⁹, iç borçlanma-özelleştirme - dış borçlanma - yabancı sermaye bir bütün olarak değerlendirilmekte ve her birinin eksikliğini bir diğ erinin tamamlaması gerektiği düşünölmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin iç ve dış borçlanma gereğini azaltması, özelleştirmede gerekli adımları atmasına bağlıdır. Yani özelleştirme bugün Türkiye'de, 37 milyar dolara varan iç borçların ve 100 milyar doları geçen dış borç sorununu hafifletmenin önemli bir aracı durumundadır.

Ancak, Türkiye'de özelleştirme programı bir türlü uygulanamamaktadır. Öyle ki, son 13 yılda (1986-1998 döneminde) sadece 6.2 milyar dolarlık

¹⁸ a.g.e., s.23.

¹⁹ Özellikle 1980 sonrasında kamu kesiminin özellikle altyapı yatırımlarını finanse etmek için yoğun dış borçlanması sonucu, bugün kamu kesiminin döviz borcu stoku, elindeki uluslararası varlıklardan daha fazladır. Üstelik dış borcun yıllık servisi de kabaca 10-15 milyar dolar arasında olduğundan, devlet döviz fazlasına sahip olan özel sektörden iç borçlanma yoluyla(özellikle 1990 sonrasında) kaynak transferi yapmaya başlamış bu da yüksek reel faizlere neden olmuştur. Yükselen reel faizler karşısında, dış borçlanmaya dönölmeye çalışılmış ancak dış borçların büyük boyutlara ulaşması sonucu bu da mümkün olmamıştır. Burada son çare olarak özelleştirme gündeme gelmiştir.

özelleştirme geliri tahsil ederken, özelleştirme giderleri ise aynı dönemde 5 milyar 766 milyon dolar olmuştur. Böylece 13 yıllık özelleştirme çalışmaları sonucunda net gelir 496 milyon dolarda kalmıştır.

Çünkü, Türkiye'de bugün değil köylü, küçük esnaf ve sanatkar, en varlıklı kişiler bile devletten teşvik, yardım beklemekte ve yine devlete borç vererek oldukça yüksek kazançlar sağlamaktadır²⁰. Dolayısıyla bu ortamda, kamu harcamalarını azaltmanın ve devleti küçültmenin kolay olmadığı ortadadır. Böylece, Türkiye'de kamu kesiminin ağırlığı hala yüzde 40'lar civarında devam etmektedir.

Yine bilindiği gibi, Türkiye'de parlamentodaki tüm siyasi partiler özelleştirme konusunda hemfikirdirler. Ancak, her türlü şeyi devletten bekleme alışkanlığından dolayı, özelleştirme işleri son derece yavaş işlemekte, yapılan yasal düzenlemeler yargıdan geri dönmekte, özelleştirme kararları sık sık iptal edilmektedir²¹. Ayrıca, son yıllardaki özelleştirme çabalarının çoğunluğunun başarısızlıkla sonuçlanması, kamuoyunun özelleştirmeye duyduğu güveni de yok etmiştir²².

Sonuçta vergi alamayan Türkiye, özelleştirmeyi de yapamamaktadır. İstikrarı sağlayamadığından uluslararası sermaye hareketlerinden ve yabancı sermaye yatırımlarından da gereken ölçüde faydalanamamaktadır. Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin artmamasında, özelleştirmede başarısız olunmasının büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Uluslararası sermaye piyasalarındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından Türkiye'nin alabildiği payın sadece

²⁰ Osman Arolat, (1998), "Özelleştirmede Devrim Talebi", Dünya Gazetesi, 5 Ocak, s.1 1.

²¹ ASOMEDYA, a.g.e., s.9.

²² Tefik Güngör, (1999), "Zekeriya Yıldırım'dan Ekonomide Durum Değerlendirmesi". Dünya Gazetesi, 5 Nisan, s.2.

beşyüzde bir gibi oldukça düşük bir oranda olması bunun en çarpıcı göstergesidir .

Oysa, özelleştirme ile ilgili uygulamada bazı adımların atılması, Türkiye'nin kredi alabilme imkanını artıracığı gibi DYSY girişini de kolaylaştıracaktır. Çünkü özelleştirme, dış finans çevrelerine önemli bir sinyal niteliği taşımaktadır .

DYSY'ların çekilmesinde ve özelleştirmenin gerçekleşebilmesinde, YİD (Yap-İşlet-Devret) ve benzeri modeller özellikle altyapı projeleri için ön plana çıkmaya başlamıştır. Türkiye'nin ekonomik gelişmesinde çok büyük boyutlara ulaşan finansman ihtiyacının boyutları ve iç ve dış borçlanma imkanlarının sonuna gelindiği düşünüldüğünde, YİD ve benzeri modeller ayrı bir önem kazanmaktadır.

YİD modeli çerçevesinde kamunun ekonomiye müdahalesinin azaltılması girişimleri, gelişmiş ülkeler açısından ekonomik etkinliği artırmak amacını taşırken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu daha çok kamunun hizmetlerini yerine getirmede finansman ve teknoloji yetersizliğinden dolayı başvurulan bir finansman yöntemi olmuştur⁵.

Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasının gerçekleştirilebilmesi; çok büyük boyutlara ulaşan finansman ihtiyacının yeterli ölçüde ve sağlıklı bir biçime karşılanabilmesine bağlıdır. Artan bu yatırım ihtiyacının sadece kamu yatırımlarıyla finansmanı imkansız olması bir tarafa, Türk özel sektörünün

Mehmet Altan, (1998), "Beş Kara Delik Kaç Para", **Power Dergisi**, Şubat, s.30.

²⁴ Asaf Savaş Akat, (1999), "Kötü Siyasetin Ekonomiye Faturaları", **Bilgi Üniversitesi Rektörlük Bildirisi**, s.23.

²⁵ İsa Coşkun, (1998), "Yap-İşlet-Devret/Yap-İşlet Modelleri ve Yabancı Sermaye", **Yaklaşım Dergisi**, Yıl 8, Sayı no 67, Ankara, Temmuz, s.45.

katılımlarıyla da bu büyüklükteki bir yatırımın altından kalkılması pek mümkün olmadığı görülmektedir.

1984 yılında çıkarılan 3096 sayılı kanunla enerji yatırımlarına yönelik olarak başlayan YİD modeli girişimler, Anayasa Mahkemesinin yürütmeyi durdurma kararının ardından sık sık gündeme gelmekle birlikte uzun süre ertelenmek zorunda kalmıştır²⁶. Hukuksal tabandan kaynaklanan problemler uzun yıllar YİD modelinin işlerliği üzerinde engeller oluşturmuştur.

YİD ve benzeri modeller Türkiye ve diğer GOÜ'ler için önemli bir potansiyeldir. Gerekli hukuksal taban ve imtiyaz sözleşmelerinin, şeffaflık içerisinde ve ileride olumsuz sonuçları engelleyebilecek tarzda yapılandırılabilmesi durumunda, çok yönlü faydalar sağlanabilecektir. Çünkü, Türkiye'de kamu kesiminin, ülkenin az gelişmişliğinin bir sonucu olarak ve bunun yanı sıra politik nedenlerle, çok sayıda projeye bir arada teşebbüs etme zorunluluğu bu ve benzeri alternatif finansman tekniklerinden önemli ölçüde yararlanma zorunluluğunu doğurmaktadır. Türkiye'de özellikle enerji alanında büyük bir açık bulunmaktadır. Tahkimin devreye girmesiyle bu sektöre yönelik önemli sermaye girişi beklenmektedir.

Yapılan bir araştırmaya göre²⁷;

- Kamu projelerinin hemen hemen tamamında öngörülen başlama, bitiş tarihleri ile proje maliyetleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

- Doğal olarak bu farklılaşma, projelerinin iç ve dış finansman maliyetlerini hızla artırmakta, hatta zaman zaman çok fazla projenin bir arada yürütülmesinin neden olduğu zorluklar nedeniyle projelerinin iç finansmanın

²⁶ Lütfi Duran, (1991), "Yap-İşlet-Devret", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, s.147.

²⁷ Bal, a.g.e., s. 129.

tedarikinde görülen aksamalar yıllarca peşin olarak sağlanan dış finansmanın, atıl olarak kullanılmasına neden olmaktadır.

Özellikle son yıllarda yeni mega projelerin birbiri ardısıra gündeme geldiği bir dönemde, kamu yatırım programlarında önceliklerin belirlenmesi sonrası Çanakkale Boğaz Köprüsü, hızlı tren projeleri, tüp geçit, metro, ticaret merkezleri, Karadeniz Sahil Şeridi Otoyol Projesi gibi yatırımlar için YİD ve benzeri modeller iyi bir finansman modelidir. İlgili modellerle ilgili olarak çok sayıda yabancı firmanın teklifler getirdiği düşünüldüğünde, verilecek imtiyaz ve garantilerin uygun bir hukuksal taban ile risk paylaşımı sistemi kurularak işlerliğe kavuşturulması halinde, Türkiye için oldukça yararlı olacaktır²⁸.

Zaten bugün pek çok gelişmekte olan ülkede büyük altyapı projeleri, Yap-İşlet-Devret modeline göre yapılmaya başlanmıştır. Çünkü, Dünya Bankası'nın ve büyük sanayileşmiş ülkelerinin artık kendi imkanları ile bu tür projeleri finanse etmeleri mümkün değildir. Özel sektörü ön plana sürmeye başlamışlardır. Özel sektör de Yap-İşlet-Devret modeliyle ve bir takım dolaylı garantiler desteği ile bu işe girebilmektedirler. Dünya Bankası bu modele işlerlik kazandırmak için yeni bir garanti programı geliştirmiştir. Yani, özel sektöre verilen garantileri hükümetler yerine getirmediği durumlarda, Dünya Bankası devreye girerek bu garantiyi kendisi yerine getirmektedir²⁹.

Bugün Türkiye adeta bu modeller çerçevesinde gelecek yabancı sermayeye mecbur durumdadır. Çünkü, Türkiye bu tip sermaye girişi yerine, yabancı piyasalardan borç alma alternatifini denerse -etkin borçlanabilmesi bir yana- yılda en fazla iki proje için 500'er milyondan toplam 1 milyar dolar ancak kredi alabilecektir. Ama Yedinci Beş Yıllık Plana göre 2000 yılına kadar,

²⁸a.g.e., s.130.

kaynağı nerede bulursa bulsun yılda asgari 15 milyar dolarlık altyapı yatırımı yapması gerekmektedir. Bu nedenle bu yatırımları mutlaka özel sektöre devretme lüzumu vardır. Artık bu gün devlet, değil yeni altyapı yatırımlar yapmak, 5 yıl önce yaptığı örneğin otoyollarının bakımını bile yapmakta zorlanmaktadır .

Tüm bu ekonomik ve siyasi eksikliklere ve istikrarsızlıklara rağmen Türkiye, insan kaynaklarını, altyapısını, coğrafi konumunu, geniş iç pazar nüfusunu, ekonomik ve siyasi etki alanlarındaki gücünü, AB ile yaptığı gümrük birliğini ve gelecekte muhtemel AB üyeliğini, uluslararası sermayeyi çekmede kullanabilmelidir.

Dolayısıyla Türkiye'nin yabancı sermaye yatırımlarını çekmede, mevcut karşılaştırmalı üstünlüklerini koruma ve daha da artırma ile ilgili olarak yoğunlaşması ve ciddi bir çaba harcaması gerekmektedir. Kısacası "Neden Türkiye?..." sorusunun cevabının açık ve güvenilir olması gerekmektedir.

5. SONUÇ

Etkin dış borçlanma imkanın sonuna geldiği Türkiye'de, DYSY'nın artan önemi ve aciliyeti gittikçe artmaktadır.

Gelişmekte Olan Ülkeler için alternatif bir finansman tekniği olarak DYSY'nın ülkeye girişi ekonomik, mali ve politik çok çeşitli değişkenlerle ilişkili olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin önünde yabancı sermayenin gelişi ile ilgili ekonomik ve siyasi engeller devam etmektedir. Türkiye'ye 1990'lı yıllarla birlikte yılda ortalama 1 milyar dolarlık yabancı yatırım gelmekte ve belirttiğimiz önemli siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar içinde yabancı sermaye yatırımlarından aldığı pay,

²⁹ Yavuz Canevi, (1996), "Gümrük Birliği Yetmez, Yabancılar istikrara Bakacak", **TOBB Ekonomik Forum Dergisi**, Yıl 3, Sayı no 2, s.25.

³⁰ a.g.e., s.25.

bu haliyle Afrika ülkeleri boyutundadır. Türkiye'nin yabancı sermayeden gerçek anlamda yararlanması; -uluslararası yatırım çevrelerince de kabul edilen- yılda en az 8 milyar dolara çıkması ile mümkündür.

Türkiye'nin bu rakama çıkabilmesi başta kamu borçlanma gereğini düşürmesine, özelleştirmede somut adımlar atmasına ayrıca yap-işlet-devret modeli gibi ekonomik tedbirler yanında güçlü ve istikrarlı siyasi yapıya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu tedbirler, global kriz ve iç sorunlara bağlı olarak Türkiye'nin içine düştüğü "riskli pazar" imajını değiştirecektir. Türkiye bu ekonomik ve siyasi istikrarı sağlaması aynı zamanda, sıcak para ve dış borca bağımlılığını azaltarak yeni teknoloji, yeni iş imkanları ve yönetim becerileri kazandırabilecektir.

Öte yandan, Türkiye'nin yabancı sermayeyi çekmede gösterdiği ekonomik ve siyasi eksikliklerine rağmen, yabancı sermaye açısından oldukça cazip avantajları da bulunmaktadır.

Günümüz global dünyada, dış borçlar, özellikle borçlarını borçla ödemek zorunda kalan ülkeler için hala hayati önem taşımaktadır. Ancak sürdürülemez büyüklüklere ulaşan borç stokları, alternatif finansman türlerini zorunlu kılmaktadır. Çok farklı şekillerde sağlanan yabancı sermaye akımları ise bütün dünyanın ilgisini çekmeye devam etmekte ve bu sermayeyi kendi ülkelerine çekebilmek için ülkeler yoğun bir rekabet içine girmiş bulunmaktadırlar. Tüm bunlara rağmen, Türkiye'nin gerçek bir ekonomik gelişmeyi ancak kendi iç dinamikleri üzerinde temellendirebilecekleri görüşü de giderek ağırlık kazanmaktadır.